

12. Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / К. М. Ячменихин. — Чернигов : Сіверянська думка, 2006. — 444 с.

Надійшла до редакції 27.01.2020 року

УДК 329.052:93/94 (477.7) «1980–1990»

О. П. Шипотілова, А. В. Кожанов

УЧАСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ МИКОЛАЇВЩИНИ (1980–1990-ті рр.)

Шипотілова Олена Павлівна, к. і. н., доц. кафедри довузівської підготовки, email: lenakomail@ukr.net

Одеський національний морський університет,
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

Кожанов Андрій Васильович, к. і. н., ст. викл. кафедри українознавства, email: ankozh@ukr.net

Національний університет «Одеська морська академія»,
вул. Дідріхсона, 8, м. Одеса, 65029, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто роль інтелігенції Миколаївщини в суспільно-політичному і культурному житті регіону наприкінці 1980–1990-х рр. Зазначено, що діяльність інтелігенції охоплювала різні сфери: збереження довкілля, захист державного статусу української мови, забезпечення належних соціальних, освітніх, релігійних умов розвитку, прав особистості. На завершальному етапі перебудови представники місцевої інтелігенції — поети, журналісти, літератори, вчителі, інженери ініціювали створення перших громадсько-політичних, культурних товариств на теренах Миколаївщини, виступили засновниками опозиційних до влади видань.

Ключові слова: екологічна асоціація, Рух, Валерій Бойченко, Дмитро Кремінь, «Український Південь».

Е. П. Шипотилова, А. В. Кожанов

**УЧАСТИЕ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ НИКОЛАЕВЩИНЫ
(1980–1990-е гг.)**

Шипотилова Елена Павловна, к. и. н., доц. кафедры довузовской подготовки, email: lenakomail@ukr.net

Одесский национальный морской университет,
ул. Мечникова, 34, г. Одесса, 65029, Украина

Кожанов Андрей Васильевич, к. и. н., ст. препод. кафедры украинологии, email: ankozkh@ukr.net

Национальный университет «Одесская морская академия»,
ул. Дидрихсона, 8, г. Одесса, 65029, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена роль интеллигенции Николаевщины в общественно-политической и культурной жизни региона в конце 1980–1990-х гг. Отмечено, что деятельность интеллигенции охватывала различные сферы: сохранение окружающей среды, защита государственного статуса украинского языка, обеспечение надлежащих социальных, образовательных, религиозных условий развития, прав личности. На завершающем этапе перестройки представители местной интеллигенции — поэты, журналисты, литераторы, учителя, инженеры инициировали создание первых общественно-политических, культурных обществ на территории Николаевщины, выступили учредителями оппозиционных к власти изданий.

Ключевые слова: *экологическая ассоциация, Рух, Валерий Бойченко, Дмитрий Кремень, «Украинский Пивдень».*

O. P. Shypotilova, A. V. Kozhanov

**PARTICIPATION OF INTELLIGENCE IN THE SOCIAL
AND POLITICAL LIFE OF MYKOLAIV REGION
(1960s–1990s)**

Shypotilova Olena Pavlivna, PhD, associate professor of the department of pre-university tutorial, email: lenakomail@ukr.net

Odesa National Maritime University
street Mechnikov, 34, Odesa, 65029, Ukraine

Kozhanov Andrey Vasiylovych, PhD, senior lecturer of the department of Ukrainian Studies, email: ankozkh@ukr.net

National university «Odesa maritime academy»
street Didrikhson, 8, Odesa, 65029, Ukraine

ABSTRACT

The article is examined the role of the intelligentsia of Mykolaiv region in the social and political and cultural life of the region in the late 1980s and 1990s. At the final stage of the restructuring, representatives of the local intelligentsia — poets, journalists, writers, teachers, and engineers initiated the creation of the first public-political, cultural societies in the territory of Mykolaiv region, and became the founders of opposition-to-power publications.

Key words: *environmental association, movement, Valeriy Boychenko, Dmytro Kremin, «Ukrainian South».*

Проблема участі української інтелігенції у національно-демократичному русі 1980–1990-х рр. не втрачає своєї актуальності. Вагомий внесок у її розробку зробили історики Г. Гончарук [1], В. Даниленко [2], Г. Касьянов [3], О. Шановська [4]. Науковий доробок зазначених авторів висвітлює форми і методи руху опору 1960–1980-х рр., характер взаємовідносин інтелігенції та компартійно-радянського керівництва республіки, соціально-економічні та політичні умови діяльності учасників демократичного руху часів перебудови, еволюцію підходів і визначень поняття «інтелігенція» тощо.

Проте в регіональному розрізі проблему висвітлено побіжно, зокрема в навчальних посібниках, краєзнавчих працях, присвячених історії Миколаївщини на зламі ХХ–ХХІ ст. Серед науковців, які торкалися питання ролі миколаївської інтели-

генції в суспільно-політичних процесах краю можна зазначити М. Шитюка [5], В. Шкварця [6], О. Яцунську [7].

Відтак мета роботи полягає у висвітленні участі інтелекції в суспільно-політичному та культурному житті Миколаївщини періоду 1980–1990-х рр.

Велику роль у пробудженні національної свідомості населення Миколаївщини в 1980-ті — на початку 1990-х рр. та відродженні національних здобутків українського народу відіграла постать Валерія Бойченка — відомого просвітянина, поета. Його діяльність у громадських утвореннях почалася в Спілці письменників у 1976 р.

Народився Валерій Петрович 3 травня 1941 р. в смт Снігурівка на Миколаївщині. Після закінчення середньої школи в місті Херсоні працював слюсарем на суднобудівному та комбайновому заводах. У 1965 р. В. Бойченко закінчив факультет іноземних мов Львівського університету імені І. Франка. Потім працював викладачем англійської мови в школі-інтернаті міста Душанбе, Херсонському морехідному училищі, Херсонському технологічному інституті, Миколаївському педагогічному інституті. Упродовж 1986–1991 рр. Валерій Бойченко був відповідальним секретарем Миколаївської організації Спілки письменників України, керував літературним об'єднанням «Стапель» [8].

У червні 1988 р. Валерій Бойченко очолив Миколаївську екологічну організацію «Зелений світ». При миколаївських відділеннях Спілки письменників та Фонду культури була створена ініціативна група екологічної організації, і вже 22 вересня 1988 р. відбулися її установчі збори. До складу об'єднання увійшли також відділення, створені в Первомайську, Вознесенську та Южноукраїнську. Свої засідання екологічна асоціація проводила в місті Миколаїв щочетверга, на восьмому поверсі облвиконкому, в кімнаті № 823. На установчих зборах обрано голів і заступників, серед яких О. Золотухін, С. Шаповалов, В. Шаповалов, О. Щеглов. До асоціації увійшли члени Миколаївського відділу Спілки письменників УРСР Е. Январьов, В. Пучков, О. Голубкова, О. Колесник [9].

Серед членів «Зеленого світу» слід окремо виділити відомого поета Емілія Январьова, який залишив яскравий слід у культурному житті регіону. Еміль Ізраїльович народився 30 січня

1931 р. в Миколаєві в родині службовця. У 1952 р. закінчив Миколаївський педагогічний інститут, а 1953-го — Літературний інститут імені М. Горького. Довгий час працював вчителем в середній школі робітничої молоді. Перші вірші були надруковані в миколаївських газетах «Південна правда» та «Бугская заря» у 1948 р. Член Національної спілки письменників України (1969). Помер Еміль Ізраїльович Январьов після тяжкої тривалої хвороби 5 жовтня 2005 р. По вулиці Шевченка міста Миколаєва, де з 1944 по 1966 р. разом зі своїми батьками жив поет, відкрито меморіальну дошку на його честь [10].

Членами екологічної асоціації «Зелений світ» стали представники Миколаївського відділу Фонду культури О. Золотухін, І. Грасевич, Г. Єжелов, а також майбутні члени Руху І. Гаврилишин, О. Долгих, В. Рукавишніков, В. Кучеренко.

Основну увагу, на перших порах своєї діяльності, асоціація приділяла реалізації проекту Южно-Українського енергокомплексу. На зустрічі з представниками Мінатоменерго України відповідальний секретар Миколаївського відділення Спілки письменників УРСР, голова Миколаївської асоціації В. Бойченко зазначав: «Беземоційною може бути тільки відданість відомству. Тим же, хто збирається жити і далі на рідній землі, поруч з працюючими блоками Южно-Української АЕС, далеко не байдуже питання: хто ж керує роботою колективу, що експлуатує АЕС?» [11].

Валерій Бойченко взяв активну участь у формуванні крайового осередку Товариства української мови імені Т. Шевченка. Установча конференція обласного відділу проходила 19 травня 1989 р. у малому залі Палацу культури та техніки ВО «Чорноморський суднобудівний завод», на збори прибули 92 делегати з Миколаєва, Первомайська, Снігурівки, Єланця, Врадіївки, Очакова, Нової Одеси, Нового Бугу, Вознесенська.

Головою організації обрано В. Спицю, а міський відділ очолив В. Бойченко. Протокол зборів для реєстрації направили Д. Павличку, від якого отримали підтвердження заснування Товариства в області [12].

На зборах вступне слово взяв Валерій Бойченко. Він зазначив: «Українська мова на Миколаївщині вкрай зневажається. Прикладів нехтування нею чимало. Чого варта лише назва Южноукраїнськ! Корінні мешканці, аби не ламати язика,

досі називають місто Костянтинівкою. А скільки шкіл, які насильно перевели на російську мову викладання? Про це забули деякі із нинішніх борців за демократію! У Миколаєві не має жодної української школи, українська мова почувається убогою, бідною родичкою у педінституті, інституті культури. А до технічних вузів, училищ, технікумів, не кажучи вже про підприємства та установи, її й на поріг не пускають» [13].

Питання екологічної безпеки регіону й надалі залишалися у фокусі уваги миколаївської інтелігенції, проте поступ національно-демократичного руху на теренах республіки обумовлював необхідність нових форм участі в громадсько-політичному житті суспільства. Ідея заснування в області Народного Руху України вперше запропонована саме на екологічному мітингу 1988 р. лідером Миколаївського відділу Спілки письменників УССР Валерієм Бойченком.

Після прилюднення в «Літературній Україні» проекту програми Народного Руху України за перебудову [14] найбільш активна частина Миколаївської екологічної асоціації об'єдналась в ініціативну групу. До неї увійшли: І. Грасевич, В. Кучеренко, С. Ліпатніков, О. Малицький, О. Трухін, Ю. Доленюк, Л. Овчаренко, О. Канцєбовський, В. Кіпіані та ін. Координатором ініціативної групи підтримки створення НРУ став І. Грасевич [15].

На Установчий з'їзд Народного Руху в Києві, який відбувся 8–10 вересня 1989 р., від Миколаївської організації делеговано 17 членів. До складу делегатів увійшли: лікар Миколаївської обласної психіатричної лікарні № 1 І. Грасевич, інженер О. Малицький, інженер Невської ПКБ В. Кіпер, наладчик об'єднання «Медтехніка» С. Колісниченко, інженер ПО «Зоря» О. Долгих. З районів області делеговано Н. Самолєвську, В. Капралова (м. Первомайськ), С. Жука, В. Степура (м. Вознесенськ) [16].

Важливим напрямом спротиву інтелігенції Миколаївщини радянській владі стало заснування власної підпільної преси. У грудні 1989 р. активісти НРУ видали часопис «Чорноморія» [17], що був першою незалежною газетою неформальних об'єднань області. У першому випуску містилися привітання з новорічними та Різдвяними святами, резолюція Установчого з'їзду Народного Руху України про національну символіку, стаття В. Чорновола «Дочекалися» та коментар на вересневий (1989 р.) пленум ЦК КПРС [18]. Номер також вміщував крити-

ку стосовно перейменування вулиці Плехановської на Потьомкінську в Миколаєві, згідно з рішенням міськвиконкому від жовтня 1989 р. негативне ставлення до такого вибору назви автори обґрунтовували тим, що Г. Потьомкін «був катом українського народу, за наказом якого ув'язнено кошового отамана П. Калнишевського» [19].

Головним редактором «Чорноморії» був поет Іван Царинний. Народився І. Царинний 10 лютого 1952 р. в м. Яготин Київської області. Закінчив середню школу, навчався в ПТУ в Житомирі, працював робітником на заводі «Блискавка» в Барішівці, на підприємствах у Києві. У 1987 р. закінчив Вищі літературні курси Літературного інституту імені М. Горького, а згодом після закінчення переїхав до Миколаєва. Наприкінці 1980-х рр. був керівником обласної молодіжної літературної студії «Джерело». Вступив до Спілки письменників України у 1979 рр. Іван Царинний активно друкувався в обласних та республіканських періодичних виданнях [20].

Газета «Чорноморія» друкувалася у Вільнюсі, а привезені її екземпляри сортувалися в помешканні сім'ї А. Іванюченка, у квартирах І. Гаврилишина, О. Мота, В. Кацана та ветерана ОУН-УПА П. Саранчука. Потім газету поширювали активісти у Миколаєві та у районних центрах області [21].

До кола журналістів «Чорноморії» входили перші миколаївські рухівці, а також члени УГС: поети — Д. Кремінь, В. Бойченко, О. Різниченко, перший голова місцевого Руху — І. Грасевич, робітники, лікарі, інженери — В. Сліпець, Р. Шпак, В. Кучеренко, Б. Мороз, Т. і В. Кіпери, О. Балущкін, Н. Царинна, С. Вдовиця, Н. Самолевська, О. Канцєбовський, В. Руквишніков, А. Тертичний, Л. Кричевська.

З ініціативи голови Миколаївської крайової організації НРУ Ю. Діденка часописом «Український Південь» відроджується рухівська видавнича діяльність. 12 листопада 1993 р. вийшов перший номер газети, який відразу став трибуною усіх національно-демократичних сил області. У ньому представлені матеріали громадсько-політичної, культурної та розважальної тематики. Над виданням працювали Д. Кремінь, А. Колесник, В. Ільїн, В. Бойченко, О. Малицький, І. Кокошко та ін.

Значний внесок у культурний і освітній розвиток краю зробив відомий український поет Дмитро Дмитрович Кремінь.

Він народився 21 серпня 1953 р. у с. Суха Іршавського району Закарпатської області. 1975 р., по закінченні філологічного факультету Ужгородського державного університету, направлений на Миколаївщину, де викладав українську мову та літературу у Казанківській середній школі № 2. Пізніше працював у районній газеті, Миколаївському педінституті, обласній пресі, керував обласними літстудіями «Джерела», «Борвій», був заввідділу молодіжної газети «Ленінське плем'я», заступником головного редактора газети «Рідне Прибужжя» [22].

Серед тих, хто починав свою діяльність у газеті «Український Південь», слід згадати П. Ільїна, М. Баранова, А. Іванюченка, В. Загороднього, І. Столярова, Н. Лось. До часопису мали відношення багато інших талановитих людей. Один із них В. Рубан, автор багатьох історичних публікацій. Саме з ним Ю. Діденко обговорював першу концепцію газети та її назву [23]. Потім ці питання постали на засіданні Крайового Проводу Руху, де знайшли підтримку більшості учасників та лідера НРУ В. Чорновола.

Отже, інтелекція стала вагомим чинником популяризації демократичних цінностей для населення регіону, сформулювала національні та культурні інтереси суспільства й внесла їх до політичного дискурсу у надзвичайно важливу історичну епоху — час розпаду тоталітарного режиму, окреслення контурів курсу на побудову суверенної, правової держави. Місцева інтелекція, різноманітна за своїм соціальним та ідеологічним обличчям, увібрала головні ідеї національно-демократичного руху 1980–1990-х рр. і створила перші в області екологічні, культурно-історичні, громадсько-політичні організації.

Література та джерела

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. Одеса: Астропринт, 1997. 380 с.
2. Даниленко В. М. Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2018. 278 с.
3. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелекція в русі опору 1960–80-х років. К.: Либідь, 1995. 224 с.
4. Шановська О. А. Інтелекція і влада в Україні доби Перебудови: проблема взаємовідносин. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. 2009. Вип. 15. С. 154–160; Шановська О. А. Слов-

- никові дефініції терміна «інтелігенція»: ретроспективний аналіз. Інтелігенція і влада. Одеса : Астропринт. 2009. Вип. 16. С. 207–215.
5. Шитюк М. М. Повне зібрання наукових праць. Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2010. Т. 3. 493 с.
 6. Шкварець В. П., Мельник М. Ф. Миколаївщина: погляд крізь століття: нарис історії. Миколаїв : ТВП ТЕГАС, 1994. 386 с.
 7. Яцунская Е. А. Николаев от перестройки к независимости : историко-политический анализ. Николаев : ВАРТ, Шамрай, 2008. 324 с.
 8. Бойченко Валерій. Режим доступу: [http://www.niklib.com/resource/lib/Бойченко %20Валерій %20Петрович.pdf](http://www.niklib.com/resource/lib/Бойченко%20Валерій%20Петрович.pdf)
 9. Шипотілова О. П. У річчизі Руху: громадсько-політична діяльність Миколаївської організації (1989–1996 рр.) (До 30-річчя Народного Руху України) : монографія / О. П. Шипотілова, О. В. Логінов. Херсон: Олді-плюс, 2019. С. 40–42.
 10. Январьов Еміль. Режим доступу: <http://www.laginlib.org.ua/myou-mykolayivshhyna/literaturna-mykolayivshhyna/mykolayivskiryusmennyyku-dityam/yanvarov-emil-izrayilovych/>
 11. Держархів Миколаївської обл., Ф. Р-6077. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 19.
 12. Донець Н. Ще жива ти, наша мово? Чорноморія. 1990. № 9. Червень. С. 3.
 13. Там само. С. 4.
 14. Програма Народного Руху України за перебудову. Літературна Україна. 1989. № 7 (4312). 16 лютого. С. 3.
 15. ЦДАГО України. Ф. 270. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 57.
 16. Архів Миколаївської крайової організації Народного Руху України (АМКО/НРУ). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 5.
 17. Резолюція Установчого з'їзду Народного Руху України про національну символіку. Чорноморія. 1989. № 1. Грудень.
 18. Коментар на вересневий пленум ЦК КПРС 1989 р. Чорноморія. 1989. № 1. Грудень.
 19. Гаврилишин І. «Пам'ять» по-миколаївськи. Чорноморія. 1989. № 1. Грудень. С. 4.
 20. Іван Царинний — миколаївський поет. Режим доступу: http://domanlib.blogspot.com/2017/02/blog-post_75.html
 21. Іванюченко А. Коли мужчині сорок років (вибране). Миколаїв, 1999. С. 7.
 22. Кремінь Дмитро. Режим доступу: <https://library.mk.ua/litnik/kremen-dmytro-dmytrovych>.
 23. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукр. наук. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (м. Одеса, 25–26 травня 2011 р.). Одеса : Астропринт, 2011. С. 138.

Надійшла до редакції 03.01.2020 року